

Јована Б. Сувајџић*
Истраживач-сарадник
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Француска наратологија и српска наука о књижевности

Округли сто „Сто година србистике”, пројекат Међународног славистичког центра Филолошког факултета Универзитета у Београду, Међународном конгресу слависта (Париз 2025) доноси панорамски поглед на процесе успостављања, али и неговања и, упркос много чему, одржавања српско-француских културних и академских веза (представљених исегментом који је посвећен савременом стању српских лектората у Француској). Логичан је корак од академских спона до научних интереса и научних трансфера између две земље, а један важан вид тих трансфера представиће прегледни рад „Француска наратологија и српска наука о књижевности”.

Крајем XIX и почетком XX века, у време дезинтеграције реализма и доба модерне у српској књижевности, француски су историчари књижевности и књижевни критичари попут Сент-Бева и Иполита Тена остварили знатан утицај на знамените фигуре српске културе – између осталих, и на Јована Скерлића. Пола века касније, с успоном структурализма и структуралног приступа приповедној прози – наратологије, на француску се хуманистику и, уже гледано, науку о књижевности, изнова скреће поглед српских критичара и књижевних теоретичара. Продор наратолошких идеја, теорија и појмова француских структуралиста (Цветана Тодорова [Tzvetan Todorov], Клода Бремона [Claude Bremond], Алжирдаса Жилијена Гремаса [Algirdas Julien Greimas], Ролана Барта [Roland Barthes], Жерара Женета [Gérard Genette]) оставиће трајан траг у српској науци о књижевности, тако да се данас готово и не може замислити анализа приповедне прозе која се не би ослањала на многобројне критичке и интерпретативне алате наратологије.

Неопходно је најпре појаснити однос насловне фразе – „француска наратологија” и досад употребљеног појма „структурални приступ приповедној прози”. Слободнија, описна ознака „француска наратологија” активирана је у наслову рада у текстуалној близини „српске науке о књижевности” како би се већ паратекстуалним деловима рада (наратолошки термин који јесковао Жерар Женет, теоретичар ком ћемо у раду посветити нарочиту истраживачку пажњу) евоцирала шира тема округлог стола: српско-француске културне везе. Свесни упозорења Монике Флудерник [Monika Fludernik] да се категорија националноститешко може сматрати фактором који би одредио постојање различитих наратолошких школа (Fludernik 2005:39), али и заступљености употребљене фразе у текстовима српских научника на чија се истраживања ослањамо (уп. Попов 2021: 9), доследно ћемо у наставку рада предност давати тачнијој формулацији „француска структуралистичка наратологија”, као и варијацији „француска класична наратологија”.

Референцирано истраживања Јована Попова, „На раскршћу утицаја: структурализми у Србији”, делициљевено нашег рада – предочавање рецепције утицајне књижевне теорије, али и теорије заступљене у другим друштвеним наукама српској научној јавности. Оно то

*jovana.suvajdzic@gmail.com

чини с једном широм полазном основом од наше, али доноси и модел проучавања ком смо се у раду приклонили, а који се састоји изсажетог представљања главних фигура француске класичне наратологије, као и њихових најпознатијих концепата и термина, да би се потом фокус усмерио на хронолошки преглед преноса и рецепције те грађе у различитим публикацијама на српском језику (текстови у периодици, делови зборника, одељци студија, монографије итд.). Упоришну тачку нашег рада представља и „Библиографија радова из савремене теорије приповиједања преведених на хрватски или на српски језик”, коју је за потребе зборника *Савремена теорија приповиједања* (прир. Владимир Бити, 1991) приредио Крешимир Мићановић, а чији опсег истраживања обухвата, како се може закључити из наслова, текстове преведене на хрватски и српски језик.

Предмет нашег истраживања, када се у виду има изворна грађа, јесу текстове групе француских истраживача-структуралиста окупљених почетком шездесетих година XX века око часописа „Комуникације” [« Communications »] и образовне институције ЕРНЕ [École pratique des hautes études] (уп. Марчетић 2013: 262). Уједињени испрва у намери да приповест сагледају као јединствену структуру, односно да покажу да се било ком облику приповедне прозе може приступити рачунајући на истоветну унутрашњу организацију тих књижевних облика, они ће 1966. године у наведеном часопису објавити рукописе махом манифестног карактера (нпр. Ролан Барт „Увод у структуралну анализу приповедања” [« Introduction à l’analyse structurale des récits »], Клод Бремон, „Логика наративних могућности” [« La logique des possibles narratifs »], Жерар Женет „Границе приповедања” [« Frontières du récit »]).

Набројани текстови чине корпус првих текстова чије преводње пратимо у српском издаваштву. Тако је 1971. године у најстаријем српском књижевном часопису, знаменитом *Летопису Матице српске*, објављен превод Бартовог „Увода у структуралну анализу прича” (превео Петар Милосављевић), док ће превод Бремоновог текста бити део садржајног и утицајног зборника *Структурални прилаз књижевности* (1978, превео Милан Буњевац). Први нам талас рецепције наратолошких текстова сведочи о правремености превода, што ће, како ћемо тежити да покажемо у раду, бити одлика рецепције дела припадника класичне, па и посткласичне наратологије у српској науци о књижевности уопште (овом другом скупу наратолошких усмерења, не увек верним „настављачима” класичне наратологије, из концептуалних и практичних разлога нећемо посветити исту пажњу у раду). Такође, из случаја превода Бремоновог текста, парадигматично одабраног за ову прилику, уочавамо да се наратологија у српској науци о књижевности најпресврставала у шири теоријски оквир структурализма. Њему она свакако и припада као теорија, али занимљиво је то да ће применљивост наратолошких термина „граматици” приповедања (Тодоров 1979 [Todorov 1969]; Цветан Тодоров аутор је и кованице „наратологија”, уп. Тодоров 1979 [Todorov 1969]) – или барем једној њеној, женетовској струји, о чему ће још бити речи – „прибавити” дужи век у српској науци о књижевности од других „структуралистичких активности” (алудирамо на још један од најраније преведених текстова Ролана Барта: „Структуралистичка активност”, часопис *Поља*, бр. 100, 1966, превели Г. Стојковић и А. Бадњаревић).

Истовремено, на примеру наведених првих текстова сазнајемо нешто и о типовима преводних публикација које је собом доносила рецепција француске класичне наратологије. У периоду почетног, несистематског продора наратолошких идеја у српску науку о књижевности, шездесетих и седамдесетих година XX века (уп. Попов 2021. за представу о истовременом ширењу и усвајању ширих структуралистичких начела и концепата), текстове француских структуралистичких наратолога српска читалачка јавност могла је читати претежно у периодичним публикацијама (књижевним часописима) и, нешто ређе, у зборницима попут *Структуралног прилаза књижевности*. Касније, током седамдесетих и осамдесетих година XX века, поједини класични наратолози постају познатији српским читаоцима захваљујући преведеним изборима њихових текстова и целовитим студијама: Ролан Барт, *Књижевност, митологија, семиологија* 1971, приредио Милош Стамболић, превео Иван Чоловић, предговор „Ролан Барт, између егзистенцијализма и формализма” написао Никола Милошевић; Жерар Женет, *Фигуре*, 1985, приредила и превела Мирјана Миочиновић; Цветан Тодоров, *Поетика*, превели Бранко Јелић и Милош Константиновић, 1986.

Осамдесете и деведесете године двадесетог века донеле су, на светској теоријској „сцени”, па и код нас у преводној литератури, усложњавања и ревидирања постулата и типологија класичне структуралистичке наратологије. Пажњу домаћих истраживача и читалаца могао је закупити темат часописа *Реч* посвећен „горућим” питањима фокализације, од Женетових поставки, до ревизија Мике Бал, Вилијама Едмистона и Симура Четмена – *Реч: часопис за књижевност и културу*, бр. 8, 1995. Упоредо с овим проширењима и постепеним трансформацијама класичне наратологије, у српској науци о књижевности крајем деведесетих година XX века настају и оригиналне студије посвећене примени наратолошких термина у интерпретацији књижевних дела: Милица Ковић Винавер, *Наративни поступци у Дидроовим романима*, 1997.

Говорећи досад највише о преводној књижевности, о преводу стручне литературе, морамо истаћи и знатну улогу посредника у процесу упознавања и усвајања наратолошке терминологије (уп. Егор 2002), пре свега – улогу преводиоца, приређивача, истраживача – фигура од непроцењивог значаја при приближавању једне културе другој. Неке од њих већ смо помињали уз публикације које су превели или приредили, али поновићемо њихова имена и овде и навести још нека: Мирјана Миочиновић, Иван Чоловић, Никола Милошевић, Петар Милосављевић, Јовица Аћин, Милан Буњевац, Бранко Јелић, Милош Константиновић, Адријана Марчетић, Милица Винавер Ковић, Предраг Бребановић, Сања Мацура, Корнелије Квас, Дуња Душанић итд.

Успут смо навели да се управо женетовска линија француске структуралистичке наратологије показала најдуговечнијом у погледу домаће рецепције. Разлоге за овакав ток прихватања наратолошких идеја, који ни по чему није јединствен, већ одражава рецепцијске тенденције увећини националних наука о књижевности које су прихватале и даље развијале наратолошки критички и интерпретативни апарат, може се пронаћи у већој „флексибилности” Женетове теорије приповедања. Наиме, док Бремон, Тодоров и Барт схватају наратологију као „теоријску дисциплину чији циљ није да тумачи појединачне приче и романи, већ да укаже на опште поступке у њиховом грађењу” (Марчетић 2013: 263), Женет проналази начин да помири наратолошку анализу и интерпретацију,

осигуравајући тако већу применљивост и пластичност своје теорије, па следствено и њен већи значај у историји двадесетовековне науке о књижевности. Истовремено, класична се наратологија женетовског типа („начинска” наратологија – уп. Марчетић 2013: 264), указује у једном ретроспективном погледу као „најзначајније трајно завештање француског структурализма” (Попов 2021: 25).

У српској науци о књижевности синтетичка монографија Адријане Марчетић *Фигуре приповедања*, прерађена и скраћена верзија докторске дисертације „Женетова теорија приповедања”, значај је женетовске класичне наратологије, чини се, додатно учврстила, и начинила теорију приповедања Жерара Женета приступачнијом и пријемчивијом за истраживаче, па је српска наука о књижевности у новом миленијуму обogaћена обимним истраживањима конкретних наратолошких проблема (нпр. докторска дисертација Бранка Илића, одбрањена 2016. године, посвећена заступљености једног типа приповедача у српској књижевности у временском распону од два века – *Хомодијегетичко приповедање у српском роману*).

Почетак новог миленијума тако је, у српској науци о књижевности, класична наратологија дочекала као канонски метод проучавања приповедне прозе. Ипак, истовремено ојачавају струје когнитивистичких и других, контекстуалних приступа које ће, под кишобран-појмом „посткласичне наратологије”, у другој деценији XXI века, чини се, унеколико потиснути своје „класичне” претходнике.

Кључне речи: структурализам, наратологија, Жерар Женет, теорија књижевности, рецепција, наука о књижевности.

Селективна библиографија:

- Бал 2000: Мике Бал, *Наратологија: теорија приче и приповедања*, прев. Растислава Мирковић, Београд: Народна књига – Алфа.
- Ковић Винавер 1997: Милица Ковић Винавер, *Наративни поступци у Дидроовим романима*, Нови Сад: Матица српска.
- Марчетић 2013: Адријана Марчетић, „Наратолошка критика”, *Књижевна историја*, год. 45, бр. 149, 261–274.
- Мацура 2018: Сања Мацура, *Наративни лавиринт – улазак*, 2. издање, НУБРС.
- Николић 2001: Ненад Николић, „Структуралистичка наратологија, данас”, *Летопис Матице српске*, септембар 2001, 369–375.
- Попов 2021: Јован Попов, „На раскршћу утицаја: структурализми у Србији”, *Књижевна историја*, год. 53, бр. 175, 9–35.
- Bart 1966: Rolan Bart, „Strukturalistička aktivnost”, *Polja*, god. 12, br. 100, dec. 1966, prev. Gordana Stojković-Badnjarević, Aleksandar Badnjarević, 19.
- Барт 1971: Ролан Барт, „Увод у структуралну анализу прича”, прев. Петар Милосављевић, *Летопис Матице српске*, јануар 1971, год. 147, књ. 407, св. I, Нови Сад, 56–84.

- Bal 1995: Mieke Bal, „Naracija i fokalizacija”, prev. J. Novaković, *Reč: časopis za književnost i umetnosti*, god. II, br. 8, april 1995, Beograd, 71–82.
- Bart 1971: Rolan Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, preveo Ivan Čolović, priredio Miloš Stambolić, predgovor napisao Nikola Milošević, Beograd: Nolit.
- Barthes 1966: Roland Barthes, « Introduction à l’analyse structurale des récits », *Communications* 8, 1–27.
- Bremon 1978: Klod Bremon, „Logika narativnih mogućnosti”, *Strukturalni prilaz književnosti*, prir. Milan Bunjevac, 73–80.
- Edmiston 1995: Vilijam Edmiston, „Fokalizacija i pripovedač u prvom licu: jedna revizija teorije”, preveo V. Petrović, *Reč: časopis za književnost i umetnost*, god. II, br. 8, april 1995, Beograd, 95–102.
- Eror 2002: Gvozden Eror, *Genetički vidovi (inter)literarnosti: osnovni pojmovi*, Beograd: Otkrovenje – Narodna knjiga.
- Fludernik 2005: Monika Fludernik, “Histories of Narrative Theory (II): From Structuralism to the Present”, *A Companion to Narrative Theory*, eds J. Phelan and P.J. Rabinowitz, Blackwell Publishing, 36–59.
- Genette 1972: Gérard Genette, *Figures III*, Paris: Seuil.
- Genette 1983: Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris: Seuil, 1983.
- Genette 1985: Gérard Genette, *Figure*, odabrala i prevela Mirjana Miočinović, Beograd: „Vuk Karadžić”.
- Greimas 1978: Alžirdas Žilijen Greimas, „Aktanti, akteri i figure”, *Strukturalni prilaz književnosti*, prir. Milan Bunjevac, 98–122.
- Marčetić 1996: Adrijana Marčetić, „Dve vrste naratologije”, *Godišnjak za poetičku i hermeneutičku istraživanja. P/H*, br. 1, 28–43.
- Marčetić 2003: Adrijana Marčetić, *Figure pripovedanja*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Todorov 1978: Cvetan Todorov, „Strukturalna poetika”, *Strukturalni prilaz književnosti*, prir. Milan Bunjevac, 48–57.
- Mićanović 1991: Krešimir Mićanović, „Bibliografija radova iz suvremene teorije pripovijedanja prevedenih na hrvatski ili na srpski jezik”, *Suvremena teorija pripovijedanja*, prir. Vladimir Biti, Zagreb, 429–433.
- Todorov 1979: Cvetan Todorov, „Gramatika književnog teksta”, prev. Biljana Lukić, *Književna kritika*, god. 10, br. 3, 13–18.
- Todorov 1986: Cvetan Todorov, *Poetika*, preveli Branko Jelić i Miloš Konstantinović, Beograd: Filip Višnjić.
- Četmen 1995: Simur Četmen, „Likovi i pripovedači”, preveo V. Petrović, *Reč: časopis za književnost i umetnost*, god. II, br. 8, april 1995, Beograd, 87–94.
- Ženet 1985: Žerar Ženet, „Granice pripovedanja”, *Figure*, odabrala i prevela Mirjana Miočinović, Beograd: „Vuk Karadžić”.

